

В. Винниченко

Рад краси

335

В. ВИННИЧЕНКО

43400/241-243. [А]

РАБ КРАСИ.

ХТО ВОРОГ?

241-243 Ц. 15 к. 241-243

RECEIVED

13700 20-10-14

RECEIVED

13700 20-10-14

06 16
В. ВИННИЧЕНКО

РАБ КРАСИ. ХТО ВОРОГ?

З передмовою М а т я ш а

Львів, Бібліотека
АН. УРСР

43400/

241-243.

[A]

ВИДАННЯ ВИСНИЦТВО „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Ш5/2-44/5-644

Бібліографічний опис цього видання заношено в
„Каталог Українського Друку“, „Картонний реєстрар“
в архіві Головної Української Книжної Палати

Друкарня „Укр. Робітник“

Укрголовліт № 517

Замовл. № 5407

Прим. 7180

Харків

1929

Львівська державна
наукова бібліотека

743

ПЕРЕДМОВА

Початок XX століття, коли В. Винниченко виступив з першими своїми творами на теми з наймитського життя, позначився великим зрушенням в соціально-економічному житті України. Промисловий та аграрний капіталізм, простуючи чимраз більшими кроками, концентруючи великі промислові міста та скупчуючи в руках поміщиків та заможного селянства великі простори землі, позбавляє дрібні й середні сільські господарства земельної власності і цим утворює силу - силенну сільського пролетаріату. Спролетаризоване селянство мусить іти кудись,—чи то в промисловий район на фабрику, чи то в економію, а то й просто до заможного землевласника,—шукати собі будь-якого заробітку.

Винниченко краще, як хто інший з тодішніх українських письменників, зрозумів значення класового розшарування на селі і, маючи добру спостережливість, в численних оповіданнях в яскравих й художніх образах дав малюнки з життя заробітчан, сільської голоти та наймитів.

В творах „Хто ворог“ і „Раб Краси“, як і в інших його творах („Голод“, „На пристані“, „Біля машини“, „Голота“, „Контрасти“), прекрасне показане поневіряння заробітчан по містах, економіях та господарствах куркулів. Тисячі заробітчан валяються по містах, поки не навернеться якийсь наймач. „На вигоні, над городом, лежать сірі, білі, чорні купи робітників. З-під ряден визирають тільки ноги, взуті й босі, порепані, червоні, з чорними, як підошви, п'ятами“ („Хто ворог“). Тут є й полтавці, і киевці, є й росіяни, яких гірка доля загнала аж з півночі.

Не легко можна попасти на роботу за загального безробіття: доводиться цілими тижнями блукати, валятися під дощем і пилом.

Вмів колись Винниченко і національне питання ставити іноді по-класовому, по-пролетарському.

В оповіданні, „Хто ворог“ виступають дві групи

заробітчани—„кацапи“ й „хохли“, темні несвідомі селяни українські та російські, отруєні отрутою національної ворожнечі. Вони сваряться одні з одними, вишукуючи найдошкульніші лайки та глузуючи одні з одних. Але, коли стають вони віч-на-віч з своїм клясовим ворогом—куркулем, ті й ті одразу ж забувають свої сварки, розуміючи, що „протів хазяїна надоть дружно держатися“, і справді договорюються і одностайно боряться з куркулем за свої клясові інтереси, бо, як каже дядько Корній („Хто ворог“), „воно, думаєш, свій чоловік, а він тебе так висмокче, що й ніг не потягнеш, як строку того добудеш... Ось двадцять літ я заробляю цими руками,—розповідає він, а ніде не бачив, щоб хазяїн нашому братові за свого був—чи хохол, чи кацап він“.

Отже, тут зовсім ясно, хто є ворог робітників.

Так само й релігійне питання розв'язується у Винниченка по-новому. Дід Юхим у повісті „Голота“ вже не шукає правди у бога. Він зрозумів уже, що „чия сила, того й правда“.

Заробітчани у творах В. Винниченка зрозуміли вже протиріччя клясових інтересів на селі. Це не те селянство, що шукає правди, заповіданої богом,

як шукає її Чіпка, герой повісти П. Мирного „Хіба ревуть воли, як ясла повні“.

Це селяни передодня першої російської революції 1905 року, що робили ту революцію разом з міським пролетаріатом.

Життя спролетаризованого селянства в українській літературі не було нове, але у Винниченка воно освітлюється зовсім інакше, ніж у попередній літературі. В творах Нечуя-Левицького та П. Мирного бачимо лише окремі постаті спролетаризованих селян, Винниченко ж малює вже маси їх, виображаючи процес зростання їхньої класової свідомости та окремі моменти класової боротьби заробітчан з наймачами.

Матяш

РАБ КРАСИ

Дядько Софрон і Василь лежали вже другий тиждень на цьому невеличкому подвір'ї за станцією, день і ніч сплячи під кучерявими берестками. Іноді тут з'являлись наймачі, прикажчики з економій або мужики. Тоді дядько Софрон і Василь, разом з іншими, такими ж, як і вони, стомленими нудьгою й голодом людьми, жадними і злими, обступали наймачів і силкувались потрасти наперед. І хоч дядько Софрон та Василь за ціну не стояли, але все не попадали до щасливців-найнятих, бо дядько Софрон був невеличкий на зріст, жовтий і зморщений, як зів'яла вилежана груша, а Ва-

силь парубок був неспіливий, дуже блідий на виду, соромливий і якийсь чудний. І вони що-разу помалу сходили до своїх клунків й сідали біля них. Дядько Софрон виймав люльку, із злорадною посмішкою набивав її і, поглядаючи з-під лоба на таких, як і сам, говорив:

— Ага!.. Ну-да, ну-да... Нанялись... Якраз наймешся тут. А як же! Думав, зараз тобі й поклоняться, пожалуйте, мовляв, до нас, зделайте милость, робіть у нас? Ого! Ще попосидимо тут. По-по-си-димо! Я вже знаю... Гм!

І дядько Софрон кивав головою, посміхався й підморгував з таким виглядом, ніби він зарані вже знав, що так воно буде, а життя тільки підтверджує те, що він знав. І в цьому підморгуванні, в посмішці було навіть щось завзяте, злорадне, торжествуюче. Здавалось, дядь-

ко Софрон колись добре і рішуче розмірковував собі, раз на все плюнув і одійшов набік од свого життя. Мовляв, іди, як хочеш, бо нічого вже путнього від тебе не діждешся. І тепер, коли це життя котилось по багнюці, незграбно й безглуздо стрибаючи то в один, то в другий бік, зустрічаючи на кожному кроці всякі сподівані й несподівані перешкоди—він неначе аж радів, що таки по його виходить.

— Ага! Заробітки... Таврія...—насмішкувато спльовував він набік.—Ха!.. Знаємо ми їх... Буде нам Таврія! Ось як протавруємо отут послідні сорочки, так узнаємо. А протавруємо! Ого! Ще й як протавруємо. Я вже знаю...

Йому ніхто не відповідав. Інші робітники були зайняті своїми думками й розмовами, а Василь лежав, спершись

ліктем на клунок і, повернувши своє бліде, худе лице з чорним волоссям і чорними напруженими, журливими очима в той бік, де серед земляків своїх лежала Катря,—не слухав його. Мовчало небо, високе, широке й наче зблідле від спеки, яка, здавалось, сунула від його дужче та дужче на маленьке подвір'я, устелене знесиленими людьми; і навіть непосидливі горобці затихли й поховались кудись у затінок. І тільки станція свистіла, гуділа, шуміла, ніби всі ті, що були в ній, збирались когось рятувати, поспішали, турбувались і ніяк не могли рушити з неї.

І знов минали дні, душні й довгі. Знов блукали всі по подвір'ю та по станції, і в очах їм стояли мляві, одноманітні, уперті думки. І здавалось, ці думки проймали кожний рух їхній, густо

обплутували їхні сірі, потомлені постаті й посувались так мляво й ліниво. І, бувало, іноді одні зривались з місця, злісно лаялись і йшли кудись, а на їхнє місце приходили нові з жадним, напруженим чеканням в очах і надією в душі. Це дратувало тих, що були тут, і вони з ненавистю зустрічали нових.

— Авжеж! — саркастично дивились вони на них. — Тут вас тільки й ждали. Зараз так й наймуть. На каретах повезуть, у некіпажах... Ага! Сідайте, спочиньте, пожалуста...

Ті сідали, а далі помалу сідала на дно душі й надія, а через якийсь час вони, як і всі, з вагою нудливих, тупих думок блукали скрізь, як неприкаяні, і ждали. Часами знизу, з того города, який шумів і щоночі сяяв білим світлом в чорне небо, приходив хтось з

міщан і забирав з собою одного або двох копати льох або місити глину. Часами в подвір'ї з'являлись босяки і п'яними, хижо прижмуреними очима бай- дуже озирались по клунках і примощувались десь коло простодушних. З'являлись карти, горілка, а за ними крик, бійка, галас. І знову стихало на якийсь час.

З дядька Софрона й Василя і з їхніх чумарок та широких штанів вже не глузували—одним надокучило, а других не стало. Тільки іноді Катря, проходячи повз них, кидала на Василя хвилюючим і ваблячим, як гріх, поглядом і, посміхнувшись з-під білої хустки, всім своїм смуглявим, мрійним личиком, говорила.

— А що? Пошив уже мені спідницю з своїх штанів?

Василь і тепер, як і перше, не сер-

дився, тільки очі його дивились на неї ще більш благаюче та губи блідли й складались криво-болісно. А Софрон підморгував і з радісною погрозою ка-
зав:

— Нічого! Пошиємо ще. Ми ще не те пошиємо. Тут дошиємось і до живого тіла. І не тіло, а й душу зашиємо... Ого!.. Доля як зашиє, то й не розгри-
зеш зубами... Вже пришила сюди... А що ж далі буде... Гм!—І з погрозою, злорадно смоктав свою люльку.

А Василь в такі дні ще більше спав, прокидаючись тільки погризти з дядьком Софроном сухої задубілої тарані та на-
питись коло водокачки води. А вночі, коли на подвір'ї було чути тільки хро-
піння від темних куп під берестками, він тихо підводився, тихо виходив за тин і йшов у поле. Дядько Софрон во-

рушився, підводив голову і, озирнувшись, бурмотів:

— Ага!.. Ну-да, ну-да!.. Так-так...

І лягав знов, а Василь виходив далеко-далеко у поле; так далеко, що тільки ледве видно було різнокольорові вогні станції та сіре сяєво над городом. Ніч ласкаво приймала його в свої широкі обійми й любовно посміхалась йому зорями. Він сідав десь на горбику й виймав з-за пазухи якусь палічку, яку довго й ніжно обтирав рукавом свитки. Потім приставляв її до рота, зідхав, і від палічки в тужливу, ніжну ніч котились з хурчанням ще більш ніжні, більш тужливі згуки. Про що він грав, тужливий син степів і праці? Хіба він знав? Хіба те знав нічний вітрець, син неба і степів? Один з них грав, бо так було потрібно, а другий радісно підхоплював

ці згуки, грався ними й котив до сумно-схиленого жита. І жито журно слухало ті згуки, хиталось колосом і м'яко шепотіло з вітром, згуками й Василем.

Раз на подвір'я прийшов наймач з батіжком, з хитрими очима і з цигаркою, приліпленою до нижньої губи. Його обступили, почали кричати, торгуватись, сваритись. Наймач слухав, цигарка диміла йому в ліве око й він жмурих його, від чого лице йому було ще хитріше. Нарешті, він виплюнув цигарку, одібрав собі гурт парубків та дівчат і повів їх кудись на станцію.

На подвір'ї знов стало тихо. Недалеко від Василя й Софрона, спершись спиною на дерево, стояла Катря. Лице її було хмуре й дивилось кудись на станцію. Босі, порепані ноги, перекла-

дені одна на одну, машинально похитувались. Під деревами у затінку недвижимі, мов знесилені з одчаю, лежали робітники; на станції бігав чогось паровоз, гордо задравши димаря догори, і сонце грало на білих лушпайках насіння, розкиданих по подвір'ю.

— Ага!—блмнув на Катрю Софрон.— Осталась, дівка? А то вже так... Тут, серденько, так і з батьком рідним розлучать. Ого! Розлучать! Не то що з земляками,—з душею розлучать.

Катря зиркнула на нього, потім перевела погляд на Василя, який дивився на неї покірними очима, і з досадою одвернулась...

— Нас ще п'ятеро зосталось... земляків,—з неохотою кинула вона.

— П'ятеро?—перепитав Софрон.—Гм! Ну що ж? Розлучать і з цими.

Він посміхнувся, потім наче про себе, знов почав:

— І нехай... Нехай. Що ж?.. То вже так... Хоч серце зв'яжи з серцем—розірвуть... О, розірвуть... Їй-богу, розірвуть. П'ятеро, кажеш? Ну, буде четверо, а потім сама будеш. Тепер он ноги порепались, а там і душа репне... Ого! Репне, то вже так...

— Чого ви кричите, дядьку?—з досадою глянула на нього Катря і знов зиркнула на Василя.

— Еге!—радісно засміявся дядько.— „Кричите“. Хіба це крикання? Це не крикання. Подожди ще.

— А ви вже діждались? — кинула Катря.

— Я?—охоче підхопив він.—Ого! Діждався, серденько, діждався! Мені вже крикнула. Я вже маю своє.

— Так крикайте он йому...—хитнула вона головою на Василя.—Він ближче... Ач, як витріщився... Чого б, спитатись? Лупає тими очима... Комусь він потрібний!

І Катря з досадою й нудьгою одірвала свою гнучку постать від дерева й ліниво одійшла до своїх земляків. Дядько Софрон глянув на Василя, подивився, як тому зачервоніла щока й ніяково-болісно скривились губи, і одвернувся.

— Гм!—посміхнувся він. Потім задумливо посидів, знову глянув на мов завмерлого Василя, зідхнув і став набивати люльку.

— Чого вона розсердилась?—нарешті, тихо промовив Василь.

— А!—з досадою хитнув головою Софрон.—„Чого розсердилась“. Баба! Бабу блоха вкустить, а вона твоє серце

гризне. Е, хлопче! Ще не те буде. Далі, голубе, більше буде... Ого! То вже так. Як умочиш до краю серце у цю патоку, так отоді визнаєш. Спробуй витягнуть його... Начіпляється з тої патоки такого добра, що й не рушиш... Намокне, як ганчірка, і сльозами, і словами... То вже так...

Василь одвернувся й ліг лицем на розстелену свитку. Він лежав так до вечора. А коли дядько Софрон, бурмочучи, вмоствився коло нього й засопів носом, він підвівся й сів. Вгорі, крізь листя береста, як золоті цвяшки, жовтіли зорі; десь важко, стомлено пихтів паровоз; за тином гомоніли люди. Він вийняв сопілку, нерішуче підніс до губ і знов одняв її. Потім тихо встав і пішов між рядами сплячих за тин. По дорозі йшли якісь люди й голосно бала-

кали. Один з них гикав і, видно, кудись поривався, бо другі спиняли його й говорили:

— Ваня!.. Будь челаєком... Ваня...
Остав... Зачем?..

— Ннік-када!—рявкав той.

— Вванюша!.. Я тібе друг? Ну, скажи міне, друг?

Василь тихо одійшов на другий бік дороги і, постоявши, сів під деревом, спустивши ноги у рівчак. Люди сховались за станційним амбаром і на дорозі стало тихо. Проти Василя чорніли дерева подвір'я, праворуч блищала світлом станція, а ліворуч таємниче темніло мовчазне, глибоке поле. Він вийняв сопілку й заграв. Спершу згуки вилітали з неї нерішуче, несміло й наче ховалися зараз же в тьмі, боячись плавати тут недалеко від цих чужих, воро-

жих їм кам'яних будинків. Але будинки тихо собі стояли і згуки насмілювались, росли й тонкими низками розбігались на всі боки. Хутко вони заповнили собою все повітря над дорогою й подвір'ям. І, здавалось, то були вже не згуки дерев'яної, засмальцьованої палічки, а гострі, колючі думи, які на чорних, незримих крилах летіли від рівчака й билися в душі. І, вриваючись туди, вони з боєм впивалися в серце, дряпали мозок; і серце нило, а в голові здійсмалися картини, рідні, далекі, пекучі. Ось сопілка захурчала, дві ноти, змінюючи одна одну, затріпались в повітрі і в очах стоїть картина. Поле. На горі буйно хитається під холодним вітром ранку сивее жито; хитається і слухає веселих, балакучих жайворонків. Вони наче поспішають сказати йому, що вже далеко-

далеко за селом сонце віялом розставило в небо свої золоті пальці й зараз буде тепло-тепло. Внизу, за гаєм клепає хтось косу; скрипить десь віз за могилою, а попід гаєм на толоці пасеться череда і звідти, переганяючи одна одну, біжать з хурчанням дві ноти.

— Який то чортяка свистить там?— зачулось раптом басом із подвір'я. Ніхто нічого не одповів, тільки із сопілки побігли за двома нотами ще другі і, то зникаючи, то бігаючи наввипередки, носились у тьмі. Бас помовчав і трохи згодом пробурмотів:

— А гарно гра, собача шкура!

— То мій Василь...—озвався тоді Софрон з-під дерева. — Сумує парняга... Сумний він у мене.

Згуки вже й голосів не лякались. Вони несли з собою шматки страждання, шмат-

ки не виплаканій журби і були сміливі й горді через те. Вони пробирались через тин, ставали над подвір'ям і шпурляли тим стражданням у вимучені душі лежачих людей. І люди ці зідхали, непокійно вертілися з боку на бік і починали стиха балакати про те, що ворушилось і вставало в серці і в мозку.

Серед одної купи лежачих людей підвелась якась постать і сіла. Сопілка плакала й жалілась знайомим співом на долю, яка блукає десь, покинувши сиротою в наймах єдину доню. Тужливо ллється мова доні, благаючи ворона однести вісточку неньці, і кряче ворон в темнім гаї, неньку сповіщаючи.

Постать встала, переступила через клунок і, нечутно ступаючи босими ногами, пішла на дорогу. Тут згуки були дужчі, виразніші. Наче вхопившись за

них, як за шворку, постать помалу посунула за ними і, дійшовши до рівчака, раптом одірвала їх.

— Хто тут?—з тихим ляком скрикнув Василь.

— А це хто грає?—замість відповіді прошепотіла постать, нахилиючись над Василем. І перед ним забіліла хустка, з-під якої трохи темніше дивилось йому в очі лице Катрі.

— Так це ти граєш?—м'яко промовила вона і, одхилившись, мовчки стала дивитись на його нахилену голову.

— А я не знала досі, що ти так гарно граєш. Де ти вивчився?

— Коло череди...—тихо сказав Василь.

— Он як...—протягнула Катря й помалу сіла поруч його, спустивши також ноги в рівчак.

— Служив у якомії?

— Атож...

— Так перший раз на заробітках?

— Перший.

Вони замовкли. Василь, схиливши голову, вертів у руках сопілку, а вона задумливо дивилась йому на руки й слухала, як у грудях їй ворушилось щось тепле, ніжче, рідне; слухала, як воно розливалось в руки, ноги, в голову, і хотілось від того говорити, сміятись, плакати.

— Чого ти несміливий та смутний такий? В тебе батьки є?

— Нема... Давно померли... Один дядько Софрон...

— Того ти й смутний такий раз-у-раз?

— Ні... Я так... Мені просто сумно. Од всього сумно.

— Чого ж то? Болить щось у тебе?

— Ні... Так. Мені од всього сумно. Не знаю. Сонце заходить—сумно; дощ іде—сумно... А надто як сонце заходить... За це мене й прогнали з якономії. Хіба я знаю? Вони кажуть, що я сплю. А я й не сплю, а так... Лежу, а воно щось ссе в грудях, хоч ріж... Давно вже це мені... У церкві співають, а я плачу... Тітка Саня й одшіптували, та не пособляє...

— Що ж воно таке?

— Не знаю... Сумно мені... Ото, як сонечко сідає та гарно так, то чогось плакати хочеться... І вже й про череду забуду, про все... Тільки граю... І били мене... Один раз прикажчик як оперішив гарапником через голову, так и розпанахав спину... А тепер прогнали з якономії...

Катря мовчала й дивилася на нього.

Паровоз раптом дико крикнув, наче хто вколов його, і почав часто й схвильовано дихать.

— Я більше вночі люблю грати—ніхто не чує... Як слухає хтось, то я не можу грати.

— А як я буду слухати, гратимеш?—ледве чутно спитала Катря. Василь мовчав.

Десь далеко-далеко засвистів поїзд. На станції щось безупинно дзвеніло, і важко дихав паровоз.

— Гратимеш, Василю?

— А ти знаєш, як мене й звуть?—повернув він до неї голову; і чути було по голосу, що він соромливо й радісно посміхнувся.

— Знаю...—посміхнулась і Катря.—А як мене звуть?

— Катря.

— Так. Ну, що ж, гратимеш при мені?

— Не анаю. При тобі мені хочеться грати жалібної.

— Чого ж то?

— Так... Бо як дивлюсь на тебе, то мені так сумно й гарно. А сьогодні, як ти розсердилась на мене, мені наче клешнями здавило серце...

— Не сердься, я так. Я більше не буду...

Василь глянув на неї і знов нахилив голову.

„Чох-чих-чих!“—неслося з поля запихкане, поспішне дихання поїзду. На станції ставало шумніше. По дорозі один за одним пробігли двоє екіпажів, обдавши їх вітром і порохом.

Катря помалу взяла Василеву руку і, поклавши її собі на плечі, пригорнулася до нього.

— Ач, як б'ється твоє серце...—прошепотіла вона. І чи від цих слів, чи від чого другого, у них холодно й радісно завмерло в грудях.

На другий день, коли Катря проходила повз дядька Софрона й Василя, очі їй були потуплені вниз і вона не посміхалась. А Василь бліднів і, як сонячник до сонця, повертався за нею. Потім знов прикладав сопілку до рота і, сміливо подивляючись навкруги, грав. І те, що він грав, ніхто ніколи не чув, бо то грало його серце. Дядько Софрон латав сорочку і скося позирав на нього.

Надвечір на подвір'ї з'явився наймач в білих комірчиках і в жовтовому брилі. Кожному він казав „холюпчик“ і, коли дихав, то живіт йому колихався, як жіночі груди. Він одібрав гурт на-

рубків, а на дівчат хоч і поглядав ласкавими, масляними очима, але ні одної не найняв. На цей раз найнялися таки й Софрон з Василем. Василь стояв сумний і іноді шукав когось очима, а Софрон був якийсь прищулений і на жовтому, зморщеному лиці його стояла якась обережність, якась ласкава боязність спугнути щось.

— Найнявся?—раптом зачулось за спиною Василя. Він швидко озирнувся й очі йому зробилися темними й глибокими.

— Найнявся...—промовив він, не маючи сили одірвати погляду від синіх, мрійних очей Катрі.—А ти?

— Я ні. Не треба дівчат... Не наймайся й ти, разом наймемось,—додала вона хмуро й суворо глянула на нього. Потім зараз же почервоніла, гнівно зирк-

нула на його залите щастям лице й кинула:

— А хоч, то наймайсь. Просить не буду!

І швидко одійшла в другий бік. Василь хотів піти за нею, але глянув на Софрона й зупинився.

Потім нахилив голову, посміхнувся і, одійшовши до клунків, сів коло них. Лице йому зблідло, очі були напружені й губи кривились од якоїсь тужливої радості.

Гурт найнятих чогось топтався на місці, чогось там сміялись, кричали; чоловік в комірчиках щось говорив до них. А Василь сидів спиною до них і з задумливою, тужливою радістю в очах грав на сопілці.

— Ну, складайся, хлопче, складайсь... — раптом почувся йому за спиною

Софронів голос,—зараз на вагон сідаємо та й з богом...

Василь, не повертаючи голови, одняв сопілку од рота і спокійно сказав:

— Я не хочу найматись.

І, приклавши знов сопілку до губ, задумливо заграв. Дядько Софрон підняв брови, роззявив рота й подививсь на нього.

— Отуди в халяву твоїй мамі!—на решті, вимовив він,—це ж по якому?

Василь грав собі й дивився кудись темними щасливими очима.

— Гм... Так...—озирнув його пильними очима Софрон.—Значить, остаєшся? Так-так... Ну-да. То вже так... А їсти? Хліба ж у торбі вже нема... Га, Василію?

— Ну, то що?

— А що ж ти їстимеш?

— Не знаю...

— Гм... Ну-да. То вже так... А коли наймешся?

— Не знаю...

— Так. Значить, кидаєш мене? Начхать і на рідного дядька?

Василь мовчки обтер сопілку об штани, засунув її за пазуху й ліг лицем до неба.

— Не можу я найнятись тепер. Не наймайтесь і ви...—промовив він весело.

— Та їсти ж що будемо?—скрикнув Софрон.

— Їсти?.. Та якось... Може ми завтра наймемось... Бо я не можу...

Дядько Софрон постояв, потім, посміхнувшись, злорадно підморгнув і рішуче пішов до гурту. Через якийсь час він вернувся, мовчки вийняв з торби сорочку й сів коло Василя.

— Так-так... — нарешті, забурмотів він.— Тільки що з того буде? А щось таки буде... О! накажи мене бог, буде... Ну-ну, побачимо... Тільки погано, що ти й рідного дядька міняєш... Ну, та добре! Я вже знаю, що з того буде. Ми таки визнаємо Таврію...

Повз них пройшла Катря, весело наспівуючи, й коротенька синя в зелених квітках спідниця її теж весело хилиталась. Софрон подивився їй услід, скопив на Василя свої хворі очі і, посміхнувшись, забурмотів знов:

— Ми щось таки виспіваємо. То вже так... Гм! Ну, грай, грай... Воно так і слід, хай плаче твоє горе, а ти в його піснею... Що ж? Сльоза—дурна... Сльоза не допоможе...

А ввечері, коли повз них промиготіла темна дівоча постать і Василь зараз же

побіг за нею, дядько Софрон тільки повернувся на другий бік і пробурмотів:

— Ну-да... То вже так!..

І, зідхнувши, затих. Ні докорів, ні балачок про те вже більше не було.

Дні минали. Дядько Софрон і Василь уже не раз спускались в город за яким-небудь городським наймачем і щоразу вертались, несучи кожний по кілька десятків копійок в кешенях. І важко, мабуть, було нести ті копійки, бо вони там помалу раз-у-раз вертались і так мляво посовувались їм ноги? Зате вночі дядько Софрон спав, не прокидаючись, а Василь, не лягаючи, грав.

Глухо гудів внизу той город, з якого так тяжко було витягувати такі маленькі, легенькі копійки, і сіре сьєво, схоже на сьєво, що малюють над свя-

тими, стояло над ним. На станції дико, пронизувато свистіли паровози, але сопілка від того була ще ніжніша. А може й не від того...

— Чудний ти...—посміхалась Катря, зазираючи в лице Василеві.—І сьогодні тобі жалько?

— Жалько...—ховаючи їй голову на груди, посміхавсь у тьмі й Василь.

— Та чого? Чудак парубок... Як дитина... І сердишся на нього—йому жалько. І цілуєш—теж жалько. Так любиш, чи що?

— Не знаю...

— Гм... А от мені тільки тоді жалько, як ти граєш... Мати чогось згадуються... Або думаєш собі, чого ми такі бідні та нещасні. Другі ж люди он там на станції живуть у розкошах... І жаль-ло-жалько на долю... Грай ще...

І він грав. Грав не те, що вивчив коло череди, а те, чому вивчило його життя та серце. Сопілка плакала й жалілася на долю, зорі кліпали, ніби їм на очах стояли сльози, і вітер сумно зідхав з житом. І було так чудно й сумно-солодко від того, що їх було тільки троє тут у полі під житом: вони двоє та ридаючі згуки сопілки.

Одного дня знову з'явився на подвір'ї наймач. Він говорив одривисто, рішуче, сердито и оглядав кожного через окуляри таким пильним поглядом, що від нього хотілось топтатись ногами й тріпати головою. Дядька Софрона він назвав „трухляком“, але не забракував і зачитав разом з Василем у третяки. З них почали за це сміятись, але їм було те байдуже. Василь навіть і не чув ні-

чого, бо дивився за Катрею, яка весело складала клунки свої й кидала в його бік лукавим, щасливим поглядом.

— Ну, хлопці, до економії недалеко!— рішуче й сердито сказав прикажчик, коли всі, готові в дорогу, стовпились коло нього. — П'ятнадцять верстов! Проїдемо через город, а там за три часа будемо вдома. Сьогодні треба вдома бути. Ну, гайда!

Всі рушили, а ті, що zostались, проводжали їх понурими, злими очима. Ишли довгою низкою по два й по три чоловіка, запружуючи собою ввесь тротуар і заповнюючи вулиці здивованими криками, сміхом, балачками й веселими лайками зприкажчиками та звожчиками, що стояли понад тротуарами.

Василь з Катрею йшли позад дядька Софрона. Катря весело озиралась на

всі боки, штовхала Василя й голосно глузувала з прикажчиків, озираючись, і блискаючи на них синіми очима й білими зубами. А Василь серйозний і мовчазний пильно й повагом дивився на все й ніби ховав собі те все у душу.

Вони йшли тими вулицями, де люди не жили, а тільки торгували. Через це на цих вулицях стояв грюкіт од звозчиків, блищало світло від круглих білих лихтарів і бігали повні люду вагони без паровозів, тільки на одному товстому дротові. І вся ця довга низка людей в грубій убогій одежі, з клунками на плечах, людей з поширеними очима, з грубими обличчями й голосами справляла таке вражіння тут, яке справляє в убогій вулиці села кавалькада розкішно вбраних людей з м'якими руками, ніжними, випещеними обличчями й де-

лікатними голосами. І тепер ці ніжні, випечені люди озирались на цих грубих людей, сторонились їх і довго дивились їм услід, як дивляться на рідку та дивну процесію.

З улиці блискучих магазинів вони звернули вліво й вийшли на широку, засяяну білим світом, улицю. І тільки вони вийшли на неї, як звідкись, неначе ждучи тільки їх, вирвався цілий вихор чудових згуків і сильно вдаривсь їм у серце. Від цього очі їм одразу стали знов широкими, на вустах заграла радісна посмішка і вони всі, як вівці, яких покликала хазяйка, з сміхом, з криком кинулись за цими згуками. Гарно одягнені люди поспішно уступались їм з дороги і з дивуванням дивилися вслід. Але що їм було до гарно вдягнених людей, коли попереду, за тим

довгим тином, з того саду, протягувались непоборимі згуки і, схопивши за серце, сильно тягнули за собою. Що їм було до лайки сердитого прикажчика, який пробував спинити їх? Вони, як вівці з кошари, збилися до того тину і, встромивши голови між залізні прuti тину, жадно глтали ті згуки.

Василь і Катря стояли з самого краю. Вона щоразу озиралась до нього, з веселим сміхом скрикувала, кричала щось, топотіла, але Василь не чув її. Весь блідий, з своїми запалими щоками, над якими горіли якимсь чудним і страшним світлом очі, з криво-болісно стуленими губами, він дивився в той сад і не рушився. Тільки руки його, що держались за прuti тину, дрижали та груди дихали важко й часто. По широкій, ясній алеї саду сунули багато вбра-

ні пани, грохотіли звожчики, кричали, сміялись, штовхались товариші, але він нічого того не бачив і не чув.

А згуки великими, довгими хвилями лились із саду й пливли десь над головою. Здавалось, то саме життя пливло на них. Убране в сміх і сльози, в радість і страждання, з посмішкою ненависти й любови, воно гордо лежало на цих розкішних хвилях і таємниче, пильно дивилося в душу Василеві своїми дужими очима. І душа його, як раб, завмерла й не сміла рухатись. І повна того самого сміху й сліз, страждання й радості, ненависти й любови, вона росла, давила груди, розпирала череп і билася риданням в горлі... Ось згуки заплакали, забились і тихо мерли, як лист в-осени опадаючи й зникаючи десь у тьмі неба. Тихше, тихше... І

вмить повітря сколихнулось, розірвалось, згуки насмішкувато й гордо струсили тугу, засяли радістю, і скажено понесли, і закрутились в бойовому танці. І життя сміялось в них, і чути було, як воно кричало незрозумілим для людей, але повним сили й раювання, криком.

— Василю!.. Ходім уже!.. Тю!.. Та, Василю!—шарпала, штовхала, щипала Катря Василя.

І знову згуки тихше, тихше... їх менше, менше... Один всього... Він жаліється на щось комусь. Кому? Життю? На що? На те, що йому, Василеві, так тяжко, так дуже тяжко жити!..

Згук плаче, а сльози його тягучі, гарячі падають Василеві у серце і швидко їх там буде стільки, що вони заповнять усі груди.

— Василю!!.. Ходім!.. Уже йдемо!..
Чуєш?

Згук завмер, неначе хтось журливий сумно схилив голову й задумався. Тоді спочатку тихо, а далі дужче, спокійно й велично цілий гурт згуків став відповідати йому. Він відповідав, а той журливий згук не слухав, не хотів вислухувати його; болючим стогоном вривався він в ту відповідь і бився в ній, жалівся і змовкав безсилий і смутний. І згуки дужчали, гнівались; і ціла буря гніву вже крутилась і здіймала з дна душі стовпи думок і почувань.

— Василю! Чи заклало тоді? Тю, бий його сила божа... А диви!.. Василю!!

Катря схопила Василя за груди й дуже шарпнула до себе.

— Га?— дивлячись на неї горящими очима, тихо спитав він.

— Та ходім!

— Куди?

Гурт згуків таки переконав журливого. Тоді вони схопилися за руки й радісні задріботіли, завертілись і весело затанцювали.

— Василю!

— Ну?

— Їй-богу, здурів парубок! Ходім!

— Куди?

— „Куди...“ Та туди, куди й усі... Ходім, бо кину, хай тобі чорт...

— Кидай... я не піду... Одчепись... Не чіпай мене... Я не можу... Йдіть собі...

— Чи не сказився?!. Що ж ти роби-тимеш тут?

— Не знаю.

Підійшов дядька Софрон запихканий, сердитий.

— Що ж ви стоїте?—накинувся він.—
Усі вже пішли, а вони стоять собі...

— Та ось... не хоче йти... Стоїть,
як глушман...—з гнівом ткнула пальцем
Катря в Василя.

Софрон глянув на нього, мовчки схопив під руку й потягнув за собою. Василь покірливо, як п'яний, посунувся за ним. Вся партія сердито ждала їх. Катря нахмурена і зла йшла позаду і не посміхнулась навіть, коли всі сміялись з Василя. Вона тільки ще раз порівнялася з ним і заговорила до нього; але, коли він мовчки повернув до неї своє бліде лице з напруженими очима й зараз одвернувся, вона гнівно всім тілом шарахнулась вперед і змішалась серед земляків.

А дядько Софрон, не дивлячись на Василя, вийняв люльку і, щось бурмо-

чучи, став набивать її. Згуки іноді доганяли їх і щось кричали, але партія так голосно балакала й човгала ногами, що нічого не можна було розібрати. І через те, що тут не було тих згуків, вулиця була не так осяяна і звожчики не бігали з веселими гуркотом, а стояли, понурившись, немов журилися.

Стали завертати в нову вулицю. Дядько Софрон, нарешті, роздмухав люльку, сплюнув і озирнувся.

Потім швидко забігав очима по спинах і зупинився.

— Василю!—крикнув він. Дехто озирнувся, але Василь не одзивався.

— Агов, Василю!!

Василя не було. Передивились усіх і стали сміятись, але дядько Софрон не слухав їх.

— Ага!—злорадно захитав він голо-

вою. Найнявся!.. Так-так... Це він утік до музики...

— Так що ж думать? Катайте, дядьку, разом танцювать будете...

— А потанцюємо!.. Хо-хо! Ще й як потанцюємо!... Я вже знаю... Господін, верніть пашпорти... піду шукать.

Прикажчик сердито, лаючись, почав вишукувати серед купи пашпортів їхні документи; товариші сміялись, а Катря стояла й хмурими, злими очима дивилась на руки прикажчикові.

— На, та к чорту!.. — кинув цей, нарешті, Софронові дві бумажки. Той схопив їх, сховав за пазуху і, підтягнувши клунка на плечі, швидко пішов назад. Люлька пихкала йому під носом і освітлювала його жовті вуса й хворі очі, в яких стояло щось злісне, уперте.

Але на старому місці Василя не було.

Незабаром коло шукаючого Софрона зібралась ціла юрба різного люду.

Вони всі дивилися на його жовте, зморщене лице з хворими очима, а він, бігаючи очима по вулиці, оповідав їм про Василя і не знав було, чи він сумував, чи злорадствував:

— Может, он заблуділся где?—жалісливо думала вголос якась бабуса з мішком на плечі.

— Как заблуділся, найдьом...—запевнено їй байдуже сказав поліцай і, позіхнувши, став одходити. За ним потроху почала розходитись і вся юрба. Знову Софрон зостався на тротуарі сам. На лиці йому стояло щось гостре, торжествуюче, завзяте і разом з тим повне безнадійного одчаю. Він наче сам наступив собі на серце і радів од того, що воно таки болить, як він це їй знав,

і страшно йому було від того, що воно розірветься, і в грудях стане порожньо. І він стояв посеред тротуару і, кліпаючи хворими очима, не рухався. Звожчики вже не підкочували під осянні ворота саду, а смирно, довгою низкою, стояли понад тротуаром і куняли. Поліцай одійшов і став посеред вулиці, задумливо дивлячись кудись убік. З саду лилась музика, мрійна, ніжна, ласкава. Дядько Софрон одійшов далі по вулиці, притулився до тину і, схиливши голову, застиг. Довго стояв він; і потрохи жовте лице його ставало м'якше, ніжніше, ніби та музика гладила його по лиці і стирала з його жорстоке, уперте, злорадне. І круглий електричний лихтар, наче місяць вповні, сумно, не моргаючи, дивився на нього й ласкаво милував його згорблену, маленьку по-

стать в жовто-зеленому сплющеному картузі.

А згуки в саду зідхали й говорили про щось бажане, хороше й недосяжне. І тонкий, дрижачий сум, як павутина над пожовклою стерньою, літав од них в повітрі й обвивався круг серця. Згуки зідхали й зідхання те помалу переходило у тихий плач, повний жалю й журби. І плакало серце Софронове за ними, бо низько схилив він голову. І був похожий на п'яного, що безсило притулився до стіни.

І раптом він підняв голову, озирнувся, прислухався й хутко повернувся лицем до саду. Звідти несло чиесь ридання, гірке, одривисте і грубе. Дядько Софрон просунув лице в дірку між прутами й забігав напруженими очима, шукаючи місце того ридання. Швидко

він побачив під одним кущем щось темне, яке ніби ворушилось.

— Василю!—дрижачим голосом не-сміло крикнув Софрон.

Ридання стихло, і темне перестало ворушитись.

— Василю!—ще раз гукнув Софрон.— Ти?

В саду тихо завмирили згуки. Ось вони зідхнули, схлипнули і вмерли... Стало тихо-тихо.

— Василю!—пошепки прошипів Софрон у дірку.—Це ти?

— Я..—грубо й товсто вирвалось з-під куща і за цим зачулось шумне й дрижаче зідхання.

В саду розлігся лопотячий дрібний шум оплесків і крику,—неначе там зраділи, що це був таки Василь.

ХТО ВОРОГ?

(Н а р и с)

Ранок. Сонце, підкрадаючись обережно, одним оком визирає з-за далекого ліска й мов огляда, чи все на місці.

Але все, як і вчора було. Так само внизу, оперезаний Дніпром, ліниво лежить собі на широкому лузі городок; так само, пригорнувшись до нього, сміється своїми дрібними, біленькими хатками село; так само широко, просторо, вільно...

Так само й тут, на вигоні, над городом, де лежать ці сірі, білі, чорні купи робітників. Тільки тепер не чути вчорашніх співів та гомону: вони всі сплять—і полтавці, й киевці, й орловці,

й могильовці: дівчата, хлопці і старі. І так само, як і вчора, „кацапи“ лежать окремо від „хахлів“.

Холодно. Трава сива, тіні довгі. Незграбні купи, розкидані по вигону, прикриті то білими ряднами, то рудими свитками, не ворухнуться. З-під ряден визирають тільки ноги, взуті й босі, порепані, червоні, з чорними, як підошви, п'ятами. І, звичайно, хлопчачі ноги поруч з дівчачими. Іноді якісь ноги заворухнуться, підведеться якась розкудовчена, сонна голова з облущеним од сонця носом та щоками, почухається і знов пірнає під рядно або свитку, підгорнувши під себе ноги.

Тихо. На Дніпрі десь далеко-далеко гуде парохід. Сонце, упевнившись, що все на місці, поважно і спокійно впливає з-за ліска. Десь хтось голосно

позіхає і плюється. В одній купі заворушились і забалакали. Коло бараків, лицем до сонця, стоїть дядько і, позіхаючи та чухаючи спину, молиться богу. Довга тінь його хитається за ним і нахиляється. Над баракком, де їдять, стелється дим; двері до пекарні розчинені, а на порозі стоїть обшарпаний собака і приязно махає хвостом.

Сонце підбивається все вище. Купи меншають, зате на вигоні стає людніше. Дехто вже снідає, дехто сидить на клунках і чухмариться. Недалечко одної купки полтавців хтось розіклав огонь; коло нього сидять поважні дядьки і, гріючи руки, балакають. Це киевці, бо одягнені у все чорне та широке й балакають помалу, з павзами, з попльовуванням у вогонь, задумливо й поважно.

— Так, кажете, ви Таращанського

уїзду?—помовчавши говорить один, кру-
тячи цигарку.

— Тарашанського,—зідхає дядько в
солом'яному, рудому брилі, сумно ди-
влячись у вогонь.

— Та-а-к...—лизнувши цигарку, мур-
кає курець. Потім бере заскарублими
пальцями жарину, закурює цигарку і,
пихнувши нею, каже:

— А ми—Звинагородського...

— А як на врожай?—помалу повер-
таючи до сумного дядька голову, бов-
кає курців сусіда, похмурий, чорнявий
чолов'яга.

— На врожай? Та врожай, хвалить
бога, нічогенький... Та яке з того ути-
шеніє, коли нема на чому родити!.. На
долоні ж не вродить?

— А то вже так...

Мовчання. На вигоні стає дедалі

людніше й шумливіше. Там, посідавши кружка коло якогось клунка, снідають; там умиваються, обхлюпуючи одне одного й регочачись; там моляться богу, з натиском прикладаючи пучки до лоба й грудей; там бігають, переплигуючи через сидячих і лежачих, лаючись та огризаючись. Вигін живе, а сонце радісно сміється до нього.

— Так-так...—спльовуючи у вогонь, зідхає курець.—Утишеніє, коли в кешені є... Чи врожай, чи неврожай, а як у кешені бряжчить, то й бог на небі добрий... Так-так... А чи й у вас була забастовка?

— Забастовка?.. Та була...

— Ну?..

Сумний дядько мовчить і дивиться у вогонь; потім безнадійно посміхається й каже:

— Та що?.. Побили йому економію спалили скирти, а йому те й за вухом не свербить: застраховано!

Дядьки дивляться на нього, потім сумно, безнадійно хитають головами й мовчать.

— Застраховано? — перепитує курець. — Так-так... Мовляв, чорт вас бери, робіть собі забастовки, скільки хочете, а я собі свої гроші таки візьму. Так-так... Як то кажуть: добре чорту в дудку грати, сидячи в болоті: одну злама, другу виріже... То так і панам... О-хо-хо-о!

Коло жвавих полтавців, як звичайно, крик, регіт, сварка.

— Та дай йому, Мотре, щоб аж за дев'ятьми ворітьми гавкнув. Якого чорта чіпляється?

— Та невже? От не дав бог жабі хво-

ста, а то б усю траву витолочила. Скажіть, яка вона гостра!

— А така, що не тягни свитку, бо як потягну, то аж дідуньо присниться... Рудий шершень!.. Устав, то й ходи собі з чортом, а до людей не чіпляйся!

— А лови, лови! Перепиняй... Тю!

— Ачхи, білява! По чому зуби?

Коло бараків стоїть юрба й щось чи розглядає, чи слухає когось. Вона все більшає й потрохи присовується на цей кінець.

Дядьки задумливо мовчать. Ступнів за шість од них лежать „кацапи“ в білих свитках, у личаках, в кольорових сорочках, мало не до колін. Вони добули десь окропу і, посідавши на клунках, п'ють чай з бляшаних кухликів. Руді, веснянкуваті, попечені лиця у них серйозні, спітнілі й мовчазні.

— Так-так...—зідхає курець.—Хазяй-
стечко якесь маєте?

Сумний дядько зиркає на нього й
посміхається.

— Та маю... в очкурі...

— Та й усього? Е! Такого хазяйства
у всякого є. Бідують, значить, і у вас?

— Бідують—не бідують, а мовляв,
якби не „ох“, то давно б і здох.

— Так-так...

Юрба все наближається, сміючись і
голосно балакаючи. Дехто з „кацапів“
у став і без картуза підходить до неї.

Один з дядьків зідхає, підводиться й
каже.

— Горе—море; пий його—не вип'єш...

— А не вип'єш,—охоче згоджується
курець.—Не вип'єш! Багато його, того
горя... Бба-гато. А жити треба; хоч по-
трошку, а треба.

— Нічого!—посміхається сумний дядько.—Аби живі, а голі будемо.

— А будемо...

І всі сумно змовкають, дивлячись у вогонь.

Юрба насовується. Серед неї видно якогось чоловіка в сукняному „кацапському“ картузі з цапиною борідкою й жовтим тоненьким носиком. Він, видно, несе щось важке в одній руці, бо схилювся на один бік і посовується дуже помалу, щось викрикуючи й обертаючись до юрби.

В юрбі сміх і палкі балачки. Коло чоловіка в „кацапському“ картузі йде молодий парубчак з білявим чубом, підстриженим „по-кацапському“, і з веселим, круглим, кирпатим лицем. Під пахвою йому три булки, які він обережно щохвилини оглядає.

Юрба зупиняється коло дядьків. Чоловік ставить додолу велику кошолку з булками, підніма догори якусь засмальцьовану торбинку, трусить нею і, повертаючи голову на всі боки, кричить:

— Ех! Вот ігра так ігра! За копейку целую булку! Целую французскую булку за копейку! Кто желает? Ех, кто желает! Ну-ка! Ну-ка! Землячки! К чайку-то булочки! А? Подході, подході.

— Серьога!—кричить до „кацапів“, підводячись навшпиньки, кирпатий „кацапчук“ з булками.—Во! Гляді!

Він підніма догори булки й показує їх Серьозі—гарному, високому парубкові з сірими, твердими очима. Той швидко підводиться й підбіга до юрби.

— Врьо-о? Виграл?—сміється він.

— За копейку!—хвалиться той, стріпуючи волосами.—Грай!

— Боюсь...

Їх слухає якийсь дядько в жовтому брилі, в жилеті з салдатськими гудзиками, з іронічними, тоненькими губами.

— Не бійсь, грай,—посміхається він до Серьоги одними куточками губів,— дурням щастя.

— Как?—не розуміє Серьога, але дядько вже не дивиться на нього.

— Ех, поскорей, поскорей! Есть одін, ещо два. Кто желяет? Есть одін, ещо два! Ну-ка, зельоний картуз, подмазивайсь. За копейку целую булку!

„Зельоний картуз“ спершу соромиться, потім нерішуче озирається до товариша в рудій чумарці й хита на торбу:

— Спробувать?

Руда чумарка серйозно дивиться пукатими, блискучими очима на булочника й нічого не відповідає.

— Натє!.. Я буду грать!—простягаючи копійку, раптом просовується з юрби дівчина в білій хустці з карими, чистими очима. Вона трохи засоромлена й схвильована.

— Маладец девка! Єсть два! Давай третьяго! Ех, давай третьяго!... Ну-ка, земляк! Виграл трі, вииграй ещо!.. Вимай копейку!

— Не-е... доволно...—крутить головою кирпатий „кацапчук“.

— Е, кацап не дурак!—басом протягує мордатий, вугрюватий парубок^с в широкому новому брилі. —Він тільки вигравати любить.

— А что ж?—сміється кирпатий. — А дуракі пущай програють!

— „Дурра-кі-і?“—озираючи його з ніг до голови, зневажливо протягує мордатий. —Ще базіка, лапаця нещасна!..

Серьога твердо дивиться на нього і стискує губи.

— А тебе досадно, що ти проіграв?.. — сміється знову „кацапчук“.

— „Доса-а-дно“... Якби я виграв, то не трусився б так, як ти, за копійкою... Зраділо, що булку побачило...

— Ей, дяденька! — вмить звертається „кацапчук“ до булочника. — Я граю!.. На копійку!

Він підбира вище під пахву булки, рішуче витяга гаманець і обережно вийма копійку.

Комплект склався і в юрбі стає тихіше. Всі цікаво стежать через плечі одно одному, як булочник весело трусить торбу, щось приговорює й підносить її дівчині. Дівчина з серйозним, схвилюваним лицем засуває в торбу руку й довго копирсає там.

— Тягни вже!—обзивається хтось із юрби.—А то все щастя забереш!

— Е! Щастя—як трясця: кого схоче, того й нападе. Його не потягнеш... Хай вибира.

Дівчина криво посміхається й помалу витяга руку.

Булочник, приговорюючи, простяга торбу другому, а всі цікаво зазирають до рук дівчини, де лежить маленька виточена діжечка з цифрою 21.

— Ну, пропала копійка!—рішуче постановляє хтось.—Малий нумер.

Дівчина з ніяковою посмішкою дивиться на всіх і зазира до рук другому. У тогс—8.

— Ну, значить, лапацон бере булку!—басить мордатий парубок.

„Лапацон“, хвилюючись, засува руку в торбу й виймає.

— 59!—радісно скрикує він.—Давай булку!—В юрбі сміх.

— Я ж казав!—злісно звертається до всіх мордатий.—Де кацап влізе, там вже чорта пухлого наш брат виграє.

— А тебе завідно?—серйозно дивиться на нього Серьога.

Мордатий парубок зирка на нього, мовчки оглядає з ніг до голови й холодно кидає:—Заступник знайшовся?

— Чево ж ти вязнеш к парню?

— А тобі яке діло?

— Да вот не вязні, да всьо.

— О?

— Вот тебе і „о“!

— Та чуеш, Мартине!—раптом голосно кричить хтось із юрби.—Вони понесуть після жнив додому та на Паску з квасом будуть їсти. А ти чіпляєшся!

— Та хай вони хоч подавляться ни-

ми!—згоджується Мартин.—Тільки ж досадно, що паршива лапаця де не збереться—скрізь тобі у кашу наплює. Просто не потовпишся за ними!.. Ач, яке раде, що виграло!

Кацапчук справді з радим лицем вибирається з юрби й щось кричить до своїх товаришів „кацапів“. За ним рушає й серйозний Серьога.

— Ну-ка, землячкі! Підході, підході! За копейку целая булка! Целая булка, харрошая французская булка за одну копейку! Вот ігра так ігра! Ех, американская ігра! Ну-ка, красавіца, ещо копеечку!

— Ей, лапаця!—кричит Мартин.—Вертайсь, ось ще будете грать... Може всю торбу виграєш?

— Молчі, хахлацкая морда!—злісно озирається Серьога.—Лучше молчі!

— Та нявжо? Ой, злякався!.. Рятуйте, люди добрі: кацап лаптем хоче вбити!

В юрбі сміх. Чуються іронічні, на-смішкуваті викрики до „кацапів“, тюкання й регіт. „Кацапи“ озираються й собі глузують з „хахлів“, їхні товариші заступаються за своїх і починається звичайна баталія. Булочника вже не слухають і він пробирається кудись далі із своїми булками й торбою. Серьога ляга спиною на якийсь клунок, лицем до „хахлів“, і злісно дивиться на них, простягнувши ноги. Поруч його, спершись на лікті, лежить рудий, кучерявий „кацап“, з широкою жовтою бородою й розстібнутим коміром сорочки. Решта „кацапів“, сидючи кружка коло чайника, іноді повертають од кухликів голови і сміються з „хахлів“ спітнілими червоними обличчями.

Київці й полтавці змішалися до купи й розташувались коло вогню. Мартин, одсунувши бриля на потилицю, стоїть і дивиться то на „кацапів“, то на дядьків, які, посміхаючись у вуса, іноді й собі вставляють щось до сварки. Дівчата піддержують своїх криками й сміхом. Баталія все зростає.

— Заткні рот, — кричить Серьога. — Всьо поле завонял! І нанімать не приїдут через тебе!

— Ай-я-яй! От розумно! — хита головою Мартин. — Навіть наш Рябко такого б не придумав.

— А вот у нас, в Расее, так пси так точно брешут, как ти...

— В „Расее“, — передражнює його Мартин, потім хитає з жалем головою й каже:

— Ех, дурне-е, дурне... Аж сердце бо-

лить дивитись, що тратить бог глину на таке чорт-зна-що...

— Нічого, Серьога!—підводячи голову, потішає дядько-курець.—Кажі так: хоч дурний, та здоровий!— А ти і старий, да дурак,—сміється руда борода.

— Ого!—сміються коло вогню.—Борода обізвалась!

— От там-то, братці, розуму!

— Затуляй тепер носа!

— Ша-ша!.. Борода щось говорить.

Але „борода“, гидко вилаявшись, змовкає; „кацапи“ сміються. Таку ж саму лайку кричить Мартинів сусіда, молодий, білявий парубчак.

— А ти сначала молоко оботрі на губах. Не висохло!—пацаючи ногою в лапті, говорить Серьога.

— „Ма-ла-ко“...—передражнює парубчак.—А в тебе давно засохло?

— Він молока не ссав, — вставляє хтось. — Його мати з цицьки квасом годувала.

Серед „хахлів“ сміх.

— Ще лається! — кричить Мартин. — Це з тих, що ціну тільки збивають. Он на Синельниковій на тому тижні ставали робочі по 70 рублів до Семена, а прийшла кацапня й поставала по 55! Йому що? Аби нажерлось. Ач, смокче як! Ішло б собі в свою Расею, та й ставало б там хоч за спасибі. Сюди преться! Повиганять к чортовій матері, щоб не смерділи тут!..

— Гляді, брат, щоб тебе не погналі, — посміхається борода.

До таборів наближається дядько Корній. Чорний, з гострим верхом і з спущеними донизу крисами бриль, чорні тонкі вуса, теж спущені вниз, і смугля-

ве лице роблять його схожим на японця. Він ступає ліниво, поважно, накинувши на-опашки чумарку і впевнено позирає на табори гострими, розумними очима. Дядька Корнія всі поважають і трохи навіть бояться, надто молодші.

— Що, танцювати зібрались чи битись?—кидає він, ніби одриваючи слова, пихкає цигаркою й поглядає на ворожі табори.—Драстуйте.

— Драстуйте. Танцювать не танцювать, а тропарів прочитать кацапні треба було б...—відповідає Мартин.

— А чого так?

— Та матюками тут усіх наділяють.

— А!.. Вони на це багаті... Так ти ж чого сердишся? Хіба тебе обділили?

Всі сміються. Не встигла сварка знову початись, як із-за бараку виїжджає зеле-

ний хургон, запряжений парою коней, і, дзвінко постукуючи колесами, м'яко підкочує до робітників.

— Наймать їдуть!—голосно кричить хтось. І про сварку враз забуто.

Всі з серйозними, цікавими лицями озираються і стежать за хургоном, на якому сидять двоє: один, видно, робітник, з віжками в руках, а другий—хазяїн, з батогом.

Дехто вже схоплюється й хоче бігти назустріч, але дядько Корній робить рукою знак, озирає всіх гострим поглядом і, одриваючи, говорить:

— Стій на місці! Чого бігти? Сам під'їде, як треба. Набиваться ще...

— Атож! Стій на місці,—зараз же підхоплюють навіть ті, що збирались були бігти й одходять назад.

„Кацапи“ теж пильнують хургона,

який, нарешті, підкочує зовсім близько й зупиняється.

Чоловік з батогом у руках підносить руку до козирка і, озираючи всіх, говорить:

— Драстуйте.

Дехто теж тягне рукою до козирка, дехто обзивається настороженим, чекаючим голосом:

— Драстуйте й вам...

Чоловік помалу злізає з хургона й підходить до робітників, похльоскуючи батогом і бігаючи карими хитрими очима по юрбі.

Повна, дебела постать його в піджації штанях у чоботи ступає важко і твердо. Запалене й заросле чорною бородою лице здається байдужим і тупим.

— Драстуйте!—знов тягне він козирка, підступивши зовсім близько.

— Драстуйте...—спокійно й поважно відповідає Корній, пронизуючи його своїми маленькими очима.

Чоловік якийсь час мовчки обдивляється, потім, ні до кого не звертаючись, ніби про себе, бубонить:

— Робочих би мені...

— А ми ж що: пани, чи як?—посміхається Корній.

— Наймаєтесь?

— Та вже ж не танцювати сюди по-сходились. Вам багато?

— Та так... чоловіка з п'ятнадцять...

— Повноробочих чи третяків?

Чоловік не зразу відповідає і все оглядає юрбу, яка теж стежить за ним десятками пар цікавих, напружених очей.

— Та й повноробочих і третяків...—повагом муркає він.—І дівчат... трохи...

— Є й дівчата, і третяки, і повноро-

бочі... Це в економію чи до хазяїна?

— До хазяїна... До мене.

— Куди? Куди?...—пробігає по юрбі, і потім.—До хазяїна... До мужика...

— Гм...—незадоволено стискує губи Корній і замовкає.

Чоловік пильно зиркає на нього й ніби байдуже питає:

— А чого ти так, дядьку, хмикаєш?

— Та так... не до талії робота!

— Що? Економічний кандьор лучче?—тупо посміхається хазяїн.

— Та краще кандьор їсти, ніж у мужика робить... А по чому даєте?

— Даю добре. В економії так не дають. Повноробочому до Семена 50, третяку 40, а дівчатам 28.

— О-го-го-о!—протягує Корній,—ну, ми з вами сватами не будемо...

По юрбі йде гомін. „Кацапи“ підхо-

дять ближче, допитуються ціни й теж починають між собою балакати. Хазяїн мовчки стоїть і подивляється на робітників.

— Ні, ні...—підступає ближче дядько-курець.

— Це ви, хазяїне, скупенько даєте... Так-так... Скупенько. За таку ціну й танцювать не наймете. Нам вже по 60 давали, та й то не йдемо... Як же його йти?

Дядько розводить руками, хита головою й чекаюче погляда на хазяїна. Той задумливо й ніби байдуже колупає пужалном землю. Потім, не підводячи голови, тупо і спокійно починає:

— Харч буде добрий: на сніданок риба або молоко. На обід борщ, каша з салом... На полудень чи риба, чи сало, чи молоко... На вечерю галушки чи

затірка. Харч добрий... Їж, скільки хочеш, за тим не ганяємося.

— А робота яка?—несміло питає хтось з юрби.

— Робота?—зирка туди хазяїн.—Робота, як скрізь робота. Орать, косить, в'язать, за жаткою, коло машини... Яка ж робота?

— Так так!—іронічно обзивається збоку Корній.—Зранку в полі, ввечері в полі, уночі в полі, в празник у полі, та все в полі. Ні спочинку, ні сну... знаємо!

— Чого „ні спочинку, ні сну?“ Є й спочинок і сон...

— Та ви тут стелете м'яко, та як спатиметься там? І борщ, і сало, й молоко... Просто харчевня, та й годі!.. Та воно так тільки тут, а там, як загатить тобі черево гливтяком та цибулею,

так хоч через тиждень сповідайся... Знаю добре, пробував у мужиків ставать. Та й день той заляв. Воно, думаєш, свій чоловік, а він тебе так висмокче, що й ніг не поволочеш, як строку того добудеш.

— По-свойськи, значить? — посміхається дядько-курець.

— Атож!

Хазяїн мовчки погляда на Корнія.

— А в якомії краще?—в'яло посміхається він.

— В якомії усе рошитано: коли їсти, коли спати, коли робити...

Починається суперечка. Балакають де-далі спокійніше, млявіше; хазяїн усе частіше задумується і хльоскає батогом по траві; Корній одходить набік і робить цигарку.

„Кацапи“ про віщось радяться чи сва-

ряться й подивляються на „хахлів“, які теж купками балакають. Мартин розмовляє з хазяїном і скоса поглядає на „кацапів“.

Нарешті, хазяїн стискає плечима й одходить, не зійшовшись. Похльоскуючи батогом, він задумливо йде на другий кінець вигону, де робітників рідше. Тоді в юрбі піднімаються палкі балачки. Дехто згоджується найматись, дехто не хоче, дехто хоче прибавки. Зачинається навіть сварка.

— Наймаюсь! Чорт його бери!—кричить сердито Мартин.—Доки лежатиму отут? Вже й так третю неділю валяюсь, послідню сорочку проїдаю. Ставаймо, Сидоре, бо все-одно кацапня стане—диви, он вони вже щось міркують. Їй-богу, переб'ють. Я вже знаю їх.

— Не мели, хлопче, чорт-зна-чого!—

сердито перебива його дядько Корній. — Кацапи теж не дурні, на дурничку спини гнути не схочуть. А коли хочеш ставати—ставай, а других не підбивай. На кацапню кажеш, а сам ціну збиваєш...

— Хто збиває?—визвіряється Мартин.

— Та ти!

— Я?!

— А то ж який чорт!

— Ну, побачимо!.. О! О!.. Дивіться—один кацап уже йде кудись. Договорюваться йде, накажи мене бог!

Але „кацап“ не договорюваться йде. Він прямує просто до них, нахиливши трохи голову й щось думаючи. Підійшовши, він підніма над головою картуза і, трохи запинаючись, говорить:

— Вот что, братцы... Это самое, значит, что ругались там мы промежду себя, это, братцы, бог с ним... Главное, вот нам

столковаться надоть, как насчет найма то?.. А? Ми так полагаем, что, ежели надбавка будет, дак нада ставать. Что ж лежать то здесь? І бокам тьорпко, і єсть нечего... Все сухарікі погризли... Как ви у себя раздумалі?

Корній задумливо шкрябає носа.

— Гм...—мугикає він.—„Надбавка“... А яка надбавка?

— Да так, ежелі по п'ять цалкових полнорабочім да по троячке неполнорабочім, дак і можно би... А?.. Ми самі, то-ісь! цени сбівать не желаєм. Как ви, так і ми... Протів хозяіна надоть дружно держаться... А что там ето немножко промежду себя...

— Та то вже що там...—бурмоче Корній таким тоном, що, мовляв, нема чого там і згадувати.—Тільки надбавка мала...

Решта „кацапів“ потрохи підходить ближче, тільки Серьога стоїть на місці і хмуρο дивиться кудись убік. Мартин щось тихо з натиском говорить до купи парубків та дівчат, вороже поглядаючи на „кацапів“, Корнія та інших робітників.

Хазяїн вертається, так само поводи ступаючи й похльоскуючи батогом. Він підходить до хургона й заносить ногу на підніжку.

Потім озирається до робітників і питає:

— Ну, що? Будемо могорича пити?

Серед робітників робиться тихо.

— Ні, не будемо!—рішуче відповідає Корній.

— Надбавочку би маленькую,—здіймаючи картуза, говорить сивенький, маленький „кацап“ у бурякового кольору

сорочці.—Уж очень обідно так... Вєдь
єто не в якономію...

Хазяїн стискує плечима.

— Чудаки ви, братця, їй-богу!—зні-
маючи ногу з підніжки й підходячи до
них, усміхається він.—Що^ж вам так та
єкономія? Хіба ж лучче у якогось німця
служити?

— Та один чорт, що німець, що наш
брат, хахол...—спокійно спльовує набік
Корній.—І то хазяїн, і то хазяїн. А ви
сами здалека?

— З Ломаної Підкови.

— З Ломаної Підкови?—здивовано
підніма брови Корній.—Та чого ж ви
аж сюди приїхали наймати? А в Кру-
тенькому? Воно ж у вас під боком?

Хазяїн маха рукою.

— Кацапня там одна... А я вже їх
знаю... З руським важко робити... Краще

своєму переплатити, ніж з ними мати діло... Ні воно тебе, ні ти його не поймеш. Ти йому: „подай леміш“, а він тобі вила несе... За волами воно не звикло, коло плуга не вміє... Е! Краще з своїм братом, малоросіянином. Свій свого все-таки хоч пойме...

— Їй-богу, правда!—голосно підтакує Мартин.

— Ехе-хе-е!—зідхає Корній.— Співаєте ви добре, та, вибачайте, чимсь іншим ваша пісня дхне... Ось двадцять літ я заробляю оцими руками,—він з силою б'є себе рукою по руці,—а ніде ще не бачив, щоб хазяїн нашому братові за свого був—чи хахол, чи кацап він.

— Чудак ти, дядьку!—стискає плечима хазяїн.— Брехать мені нема чого... Ну, так як, братця? Стаєте? Ну!—бог з

вами, даю прибавку: три рублі повно-
робочому, два третякам і карбованець
дівчатам... Ну?

Серед робітників піднімається шепотіння. Корній стоїть поважно і спокійно. Серьога підходить ближче й починає сердито щось говорити, хитаючи головою до Мартина, який з свого боку теж щось доказує своїм товаришам. Хазяїн пильно слідкує за всіма.

Потрохи наперед починають просовуватись прихильники Мартина й Серьоги. Вони уперто й злісно поглядають одні на одних і про себе посміхаються.

— А вам много надоть полноробочіх?—серйозно питає Серьога у хазяїна, поглядаючи на Мартина, що стоїть з другого боку.

Хазяїн скоса дивиться на нього й собі питає:

— А ти ж косить умієш?

Серьога ображено й гордо хита головою й посміхається.

— Ого!—сміється Мартин.—Посадить коло миски, то й не потрапите за ним!...

— Смотри, мурло, щоб ти умел!—злісно кидає Серьога.—А за других не договаривайсь.

— Мовчи, кацапня! Хазяїне, ми стаємо! Ось наша вся кумпанія...

І Мартин рішуче озирається на своїх прихильників.

— І ми стаємо!—уперто говорить Серьога.

Хазяїн пильно дивиться на обидві партії, нахиляє голову й щось думає. Всі чекають.

— Гм...—нарешті, мурмоче він, підводячи голову.—Бачите, хлопці... Молоді ви всі... Вам надбавку ніззя дати... От,

якби старі стали... Молоді ви... Так по старій ціні хіба?..

— Ха-ха-ха!—регоче разом з другими Корній.—А що? З'їли? Він вам ще не такої заспіває... Подождіть!..

Мартінова партія починає сердито, з запалом сперечатися з хазяїном, але він, ніби не помічаючи їхнього обурення, повертається до Серьогової партії, яка махнула на все рукою і згоджується навіть на стару ціну. Але йому, видно, хочеться найняти більше звиклих до ту-тешньої роботи людей, здоровших. Він знов повертається до мартинівців і каже:

— Слухайте, братця! Ось руські стають за стару ціну. По совісті кажу: не хочеться мені з чужими людьми робити. Люблю своїх... Так уже серце в чоловіка встроєно, що до свого тягне.

— Ач, як співає!—голосно вставляє Корній.—Як по нотах!

— Голос, як сурмонька, та чортова думонька,—зідхає дядько-курець.

Хазяїн не чує.

— Так от, братця, ставайте та й могорич будемо пити. І мені лучче, й вам лучче... А руські стануть до руського, то їм лучче буде.

— От добра людина!—зідха Корній.—Жаль тільки, що трохи лисицею підбитий.

Старші робітники сміються. Дехто з Мартинової партії переходять до них і голосно починають лаятись. Хазяїн ніби не помічає того.

Серьогова партія мовчки, злісно-попуро, стоїть і чекає, не дивлячись навіть на своїх товаришів руських, які стоять уже коло українців. Мартиновці пошепки заклопотано радяться.

— Ну, так як же, хлопці?— ласкаво починає знов хазяїн, бігаючи очима по робітниках.— Рішайтесь. Чого лежать отут? І врем'я пропада, і гроші. А так, зараз до станції, вип'ємо могорич, на поїзд і—гайда!.. Обіжать я не буду...

— Авжеж!—сміється хтось з юрби.— А хто зараз одняв назад по три рублі? Хазяїн все-таки не чує. „Хлопці“ вагаються.

— Ех! Чорт його бери!—з одчаєм маха рукою Мартин.—Ставаймо, хлопці! На злість усім, а то кацапня все одно стане! Чого валяться тут? Де наше не пропало!..

— Авжеж!—насмішкувато підхоплюють з Корнієвої партії.—Валяй, хлопці,—аби гроші!

— Ні се, ні те—святи, попе, яйця!

Насмішки дратують мартинівців і во-

ни, на злість усім, стають на роботу Хазяїн почина жартувати, посміхатися й одбирати пашпорти. Навкруги—сміх, крик, балачки. Серьогова партія змішується з другими „руськими“ та українцями й завзятіше за всіх глузує з мартинівців.

Але ті, складаючи клунки, ув'язуючись, бігаючи по вигону, не перестають огризатись і собі глузувати з серьоговців. Од цього на вигоні зчиняється надзвичайний гвалт.

Нарешті, всі зібрались коло хургона, на якому сидить уже хазяїн, і, перелічившись, рушають.

— Гей!! А що додому переказати?—тукають їм слідом останні.—Коли папаниди правити?

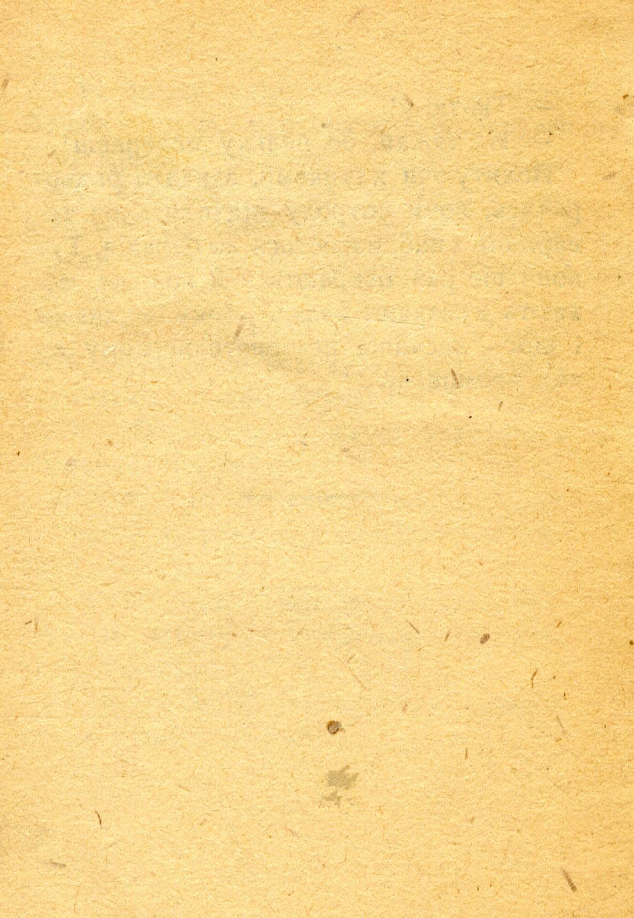
— По своєму батькові прав!—озиваються задні з мартинівців.

— Тю-тю-у!

— Не тюкай, бо пельку перервеш!

Мохитуючи клунками, занадто бадьорячись, вони потроху відходять од товаришів і наближаються до бараків. Тут вони ще раз озираються й вороже махають кулаками назад. Збоку їде хазяїн і щось ласкаво, по-приятельському до них промовляє...

З М І С Т

Раб краси	7
Хто ворог	53

Всеукраїнське Робітниче Кооперат. Вид-во ВУРНЄ
„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

**СЕРІЯ „УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В
ПЕРЕКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЮ МООВОЮ“**

- Франко І.**—На дне. Повісті та оповідання.
Переклад за ред. Айзенштока. Передмова
А. Річицького. Ц. 1 крб. 75 к. в пал. 2 крб.
- Любченко Аркадій**—Далекие и близкие.
Оповідання. Переклад за ред. автора.
Передмова професора А. І. Білецького.
Ціна 1 крб. 30 коп.,
- Копыленко А.**—Лезвія. Оповідання. Пе-
реклад О. Матійченка за ред. автора.
Передмова професора А. І. Білецького.
Ціна 1 крб. 30 коп.,
- Гринченко Б.**—Под тихими вербами. Повість.
Переклад за ред. І. Айзенштока. Перед-
мова проф. М. Самаріна. Ц. 1 крб. 90 к.,
- Коцюбинский М.**—Именинный подарок. 3
передмовою В. Коряка. Ц. 1 крб. 50 к.,
- Винниченко В.**—Обручение. 3 передмовою
Анд. Річицького. Ціна 1 крб. 80 коп.,
- Слисаренко А.**—Душа мастера. За ред. проф.
Самаріна. Обкл. Страхова Ц. 2 крб. 50 к.
- Микитенко І.**—Уркаганы. За редакцією
проф. П. Якубського. 3 передмовою
С. Щупака. Ціна 2 крб. 75 коп.

(1986) 743
2 руб 79 коп

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

	Коп.
№ 195—196. Виннич.—Фельдфебельщина	10
№ 197. Винниченко—Чекання	5
№ 198—199. Чарот—Галя	10
№ 200. Гаршін—Чотири дні	5
№ 201—202. Зарецький—42 документи .	10
№ 203—204. Шкурупій—Патетична ніч .	10
№ 205—206. Піонтек—Балаклава	10
№ 207. Грінченко—Підпал	5
№ 208—211. В. Вражливий—Земля (8 опов.)	20
№ 212. Вовчок—Кармелюк	5
№ 213—218. Коцюбинський—Fata morgana	30
№ 219. Бядуля—Лявониха і Симониха .	5
№ 220—221. Хвильовий—Із Варіної біо- графії	10
№ 222—Качура—Похорон	5
№ 223—224. Ярина—Вася-губернатор. Чор- това машинка	10
№ 225—230. Недоля—Жовті брати . . .	30
№ 231. Громів—Йоська	5
№ 232—233. Шевченко—Княжна. Відьма .	10
№ 234—235. Хвильовий—Мати. Нарече- ний	10
№ 236—237. Панч—Мишачі нори	10
№ 238—239. Горький—Гривеник. Страсті мордасті	10
№ 240. Шевченко—Марія	5
№ 241—243. Винниченко—Раб краси. Хто ворог?	15
№ 244—246. Кузьміч—Міна	15
№ 247. Кулик—Пісня	5

РА

743

В. ВИННИЧЕНКО

Раб краси